Rena miljöer lyfter välfärden

En kunskapsgenomgång över betydelsen av rena miljöer i skola, vård och omsorg

Nima Sanandaji

Serviceentreprenörerna
almega

Rena miljöer lyfter välfärden

En kunskapsgenomgång över betydelsen av rena miljöer i skola, vård och omsorg

Innehållsförteckning

Rena miljöer - varför då?	3
Inledning	4
Smutsiga och dåligt underhållna lokaler i välfärden	7
Framgångsrika företag präglas av rena miljöer	11
Rena miljöer särskilt viktiga i välfärden	15
Vårt beteende påverkas av miljön	20
Diskussion	24
Referenser	27

Bild omslag samt sid 5 Pelle Bergström, sid 8 Tyler Olson, sid 13 Alexandr Jolobov, sid 17 Dmitry Kalinovsky, sid 22 Ian Maclellan

Rena miljöer – varför då?

Skolan är en av Sveriges största och viktigaste arbetsplatser. Ändå verkar många politiker tycka att frågan om skolmiljön kan reduceras till kronor och ören, helst så få som möjligt.

Hela 96 procent av alla kommunala städupphandlingar tilldelades anbudsgivaren med lägsta pris, enligt en undersökning som Almega Serviceentreprenörerna gjort. Resultatet är att många skolor präglas av smutsiga och ibland rentav osanitära miljöer. Det har bland annat medfört att alldeles för många elever vägrar gå på toaletten under en hel skoldag.

Perspektivet kan vidgas ytterligare. I den här rapporten gör teknologie doktorn och samhällsdebattören Nima Sanandaji nedslag i aktuell forskning kring rena miljöer och dess (stora) påverkan på socialt beteende. Slutsatsen är tydlig. Den fysiska miljön påverkar vårt beteende. Arbetsplatser som skolan och vården bör inte bara vara rena av hygieniska skäl. De bör också hållas rent för att säkerställa goda studieresultat och god vård.

På ett lättillgängligt och intresseväckande sätt förankrar Nima Sanandaji tänkvärda teser och samband i ett bredare samhällsperspektiv. Det blir inte svårt för läsaren att dra egna slutsatser om den påverkan som fysisk miljö kan ha på arbetsplatser.

Via denna rapport – Rena miljöer socialt lyft – hoppas vi att debatten om städningen i Sveriges skolor kan vidgas. Att städa skolor, sjukhus och andra offentliga miljöer är inte bara en kostnad. Det är också en investering för framtiden.

- Ari Kouvonen, näringspolitisk expert för Almega Serviceentreprenörerna

Almega Serviceentreprenörerna är bransch- och arbetsgivarorganisation för Sveriges städföretag, med cirka 1 000 medlemsföretag.

Inledning

Under senare tid har medier runtom landet riktat fokus mot smutsiga och dåligt underhållna miljöer i skolvärlden. TV4:s program Kalla Fakta rapporterade exempelvis nyligen att man har fått in ”hundratals tips och bilder på dåligt städade lokaler, snuskiga toaletter och igentäppta ventilationsrör”.[1] Vissa skolor präglas av en situation som långtifrån skulle accepteras på en välfungerande arbetsplats. De smutsiga och stökiga miljöerna har lyfts fram som en arbetsmiljöfråga, som drabbar såväl elever som skolpersonal.[2]

Fördelarna med rena offentliga miljöer kan vid en första anblick verka självklara. Så kan också nackdelarna med ohygieniska och ofräscha lokaler. Vare sig elever eller lärare trivs i stökiga skolor. Det är jobbigt och ibland rentav hälsoskadligt att hålla sig från att gå på toaletten under hela skoldagen. Smutsiga kök och lokaler kan medföra hälsorisker, inte minst så i sjukvården. Som denna rapport belyser finns dock skäl att fördjupa perspektivet ytterligare.

Det är ingen slump att välskötta arbetsplatser på den konkurrensutsatta privata sektorn mycket sällan präglas av samma stök som förekommer i skolor, äldreboenden och sjukhus. Anledningen är att det arbete som utförs på en arbetsplats tydligt influeras av arbetsmiljön. Internationell forskning stärker bilden av att rena arbetsmiljöer möjliggör mer fokuserad och högkvalitativ arbete.

Perspektivet är inte minst intressant i offentliga miljöer. Anledningen är att vår omgivning påverkar vårt sociala beteende. Noggranna studier visar att smutsiga och illa underhållna miljöer i sig påverkar sociala normer om ansvarstagande negativt. Benägenheten att bryta mot regler, samt att ytterligare bidra till att smutsa ned eller skada en miljö, ökar om miljön från början är smutsig och trasig. Det framgår

1 TV4 Kalla Fakta (2013).

2 Se exempelvis Sala Allehanda (2011) samt Sveriges Radio P4 Jönköping (2011).

För att uppmärksamma problemet med ostädade skoltoaletter har Almega Serviceentreprenörerna under 2014 skickat ut doftljuset ”Skoltoalett” till ansvariga kommunpolitiker över hela landet

tydligt att rena miljöer uppmuntrar oss att fortsätta hålla rent samt att följa sociala normer och regelverk.

Genom att ha bättre städning och lokalvård i offentliga miljöer kan vi uppmuntra till inte bara bättre hygien, utan också större arbetsro och mer respektfull social interaktion i offentliga miljöer. En enkel observation är att exempelvis skolor som präglas av låga studieresultat, mobbning och bråk ofta också har smutsiga och stökiga miljöer. Dessa faktorer behöver förstås inte nödvändigtvis bero av varandra, men forskning och erfarenhet tyder på att en förbättring av den fysiska miljön också kan påverka den sociala.

En viktig anledning till varför vissa offentliga miljöer idag tillåts vara stökiga och smutsiga är att offentliga upphandlingar försöker uppnå högre effektivitet genom att ensidigt fokusera på lägre pris på städning. Offentlig sektor kan i sammanhanget lära sig av framgångsrika privata aktörer, som lärt sig att det ofta är betydligt smartare både ekonomiskt och socialt att investera i rena och välskötta arbetsplatser.

Smutsiga och dåligt underhållna lokaler i välfärden

Medan många skolor förvisso präglas av rena och välskötta lokaler är situationen betydligt sämre i andra skolor. Problemen kan ibland vara så omfattande att de medför hälsorisker för dem som vistas i skolan. Trasiga lokaler för ämnen som hemkunskap kan medföra att eleverna utsätter sig för risk att skadas under skolarbetet.[3] Förekomst av skadedjur, dålig luftkvalitet, ojämn inomhustemperatur och ohygienisk hantering av matvaror i skolan kan också påverka hälsan negativt.[4]

Situationen är inte ny. Förekomsten av stökiga och illafungerande skolmiljöer har länge utgjort en utmaning i Sverige. År 2006 publicerade Barnombudsmannen en rapport om arbetsmiljön i skolan med den talande titeln ”Vill man gå på toa ligger man illa till”. Där framkom i en enkätundersökning att 35 procent av eleverna upplevde att deras skolor var rena och fräscha. Samtidigt svarade 22 procent att deras skolor var slitna, 16 procent att de var smutsiga och 14 procent att de var nerklottrade.[5]

Ett av de problem som lyftes fram var att skoltoaletter ofta kan vara smutsiga, trasiga, sakna toalettpapper eller på annat sätt kännas ofräscha. I undersökningen framkom att fyra av tio elever alltid, ofta eller ibland höll sig från att gå på skoltoaletten.[6] I sammanhanget är det viktigt att komma ihåg att risken för urinvägsinfektioner och andra sjukdomar kan öka om skoleleverna håller sig hela dagen för att undvika ofräscha toaletter.[7]

---

3 SVT Nyheter Regionalt (2010).

4 Vilket bland annat lyfts fram i Bohusläningen (2011) samt Vestmanlands Läns Tidning (2012).

5 Barnombudsmannen (2006).

6 Ibid.

7 Lundblad, och Hellström (2005).

Utredningar har länge pekat på att toaletter i vissa skolor är så pass smutsiga och ohygieniska att eleverna drar sig för att använda dem under hela skoldagen

Arbetsmiljöverket har i en undersökning sammanställt andelen skolor där fysiska arbetsmiljöproblem påtalades vid skyddsrond eller dylikt under 2001. Rapporten visar att två tredjedelar av skolorna hade brister i sin ventilation. Majoriteten hade problem med faktorer som värme/kyla, utomhusmiljö/skolgård, städning/damm samt buller/aukustikfrågor.[8]

Myndigheten belyser att framförallt flickor valde att inte gå på toaletten i skolorna eftersom de upplevdes som smutsiga. Vidare noteras: ”Även idrottshallarnas omklädningsrum och duschar brukar vara så smutsiga att eleverna väljer att inte duscha efter idrottslektioner. Här finns mycket för skolan att ta tag i och förbättra. Knappast någon vuxen skulle acceptera dessa förhållanden på sin arbetsplats.”[9]

Faktum med att Holmberg och Lindell redan 1993 noterade att klagomål förekom mot ohygieniska och illaluktande toaletter. Barnen klagade över ”dålig städning och vanvård av lokaler och byggnader”, inklusive illaluktande duschar och smutsiga omklädningsrum. Dessutom framkom att vissa barn tog med sig väldoftande tvålar och rena handdukar hemifrån för att försöka förbättra skoltoaletterna något.[10]

Skolan är inte unik i sammanhanget. Även i andra välfärdsmiljöer kan omfattande problem med smuts och dålig underhåll förekomma. Inom exempelvis äldreboenden runtom Sverige har problem med dåligt underhållna lokaler, inklusive smutsiga kök, uppmärksammats.[11] Sundsvalls Tidning raporterade som exempel i början av 2014 att nio äldreboenden i kommunen har bristande hygien i sina kök.[12] Problemet förekommer till och med i sjukvården, där rena miljöer av hälsomässiga skäl borde vara högt prioriterade.

---

8 Arbetsmiljöverket (2002).

9 Ibid.

10 Holmberg och Lindell (1993).

11 Se exempelvis Sveriges Radio P4 Skaraborg (2011).

12 Sundsvalls Tidning (2014).

I slutet av 2012 publicerade DN en sammanställning av den nationella patientenkäten. Där förekom att var femte patient på svenska sjukhus ansåg att avdelningen som denne vistats på inte var rent eller bara delvis var rent. Birgitta Lytsy, hygienläkare på Akademiska sjukhuset i Uppsala, framförde: ”Städningen är avgörande för vården och borde jämställas med behandlingen.”[13]

Artikeln lyfte fram att bristen på städning i sjukhusen kunde ha samma förklaring som i kommunal verksamhet, nämligen att offentliga upphandlingar fokuserade på att pressa ned priserna snarare än höja kvaliteten. Resultatet är att marginalerna för företagen sjunker så mycket att de som vinner offentliga upphandlingar erbjuder dålig kvalitet på städningen.[14]

En lärdom som kan dras från konkurrensutsatta företag är att rena miljöer lönar sig. Att verksamhetslokaler som kunder vistas i har länge varit en självklarhet för affärer och tjänsteföretag. Rena och prydliga miljöer är också en betydelsefull del av verksamhetsstrategier som syftar till att motivera medarbetarna och skapa smidiga arbetsflöden.

13 Dagens Nyheter (2012).

14 Ibid.

Framgångsrika företag präglas av rena miljöer

Framgångsrika företag är nästan alltid rena. Denna enkla observation kan vi ofta göra i vårt vardagliga liv. Det är sällan som en välfungerande affär eller kontor är smutsig. Självklart är detta ingen slump. Få arbetsgivare skulle tolerera att deras arbetsplatser hade så orena toaletter att medarbetarna höll sig hela dagen. Fackföreningar skulle protestera högljutt om en sådan situation rådde, och duktiga medarbetare skulle söka sig bort från smutsiga arbetsplatser.

Konkurrensutsatta företag har länge tagit fasta på lärdomen att rena miljöer inte bara är hygieniska eller allmänt mer trivsamma än smutsiga miljöer. De möjliggör även bättre utfört arbete. Faktum med att rena och prydliga miljöer utgör en central del av en av de mest välkända och spridda metoderna för organisationsutveckling.

År 1990 publicerade tre amerikanska forskare boken ”The Machine That Changed the World”. Boken baserades på en djupgående analys av bilindustrins framtid. Projektet, som tagit fem år och lika många miljoner Dollar i anspråk, illustrerade hur företag som Ford och Toyota hade blivit så framgångsrika. En del av svaret låg i koncepten “Just in time” och “Lean”. I produktionskedjan skulle alla onödiga ledtider kapas bort, för att därmed skapa smidiga och välfungerande arbetsprocesser.[15]

Just in time och Lean koncepten har med tiden blivit något av modeord, då de betraktas som en effektiv strategi för att skapa smidiga arbetsflöden i olika organisationer. Arbetsfilosofierna används för att förbättra verksamheten i alltifrån näringslivet till kommuner och sjukhus. Som namnen på koncepten kanske antyder handlar det om att skapa effektiva arbetsflöden, fria

15 Womack, Jones och Rood (1990).

från ineffektivitet och onödiga ledtider.

Det kan vara värt att komma ihåg att en viktig del av Lean handlar om just rena och prydliga arbetsplatser. Toyotas historiska framgångar förklaras nämligen delvis med att företaget medvetet arbetat för att ta fram den så kallade ”5S” modellen. Namnet kommer ifrån fem ord på japanska som alla börjar på bokstaven ”s”. Något förenklat bygger de fem stegen på:

- Inventering (”seiri”): Systematisk arbete med att skilja ut de verktyg som arbetsprocesser som är nödvändiga från dem som inte är det.

- Placering (”seiton”): Verktyg och hjälpmedel märks upp och placeras på lämpliga platser där de enkelt går att finna.

- Initialrengöring (”seiso”): Arbetsplatsen rengörs grundligt. Arbetet med rengöringen dokumenteras för att skapa rutiner. Fotografer på den rena arbetsplatsen tas för att definiera den nya ambitionsnivån på hur ren arbetsplatsen ska vara.

- Rutiner (”seiketsu): Rutiner sätts upp så att arbetsplatsen kan fortsätta hållas välfungerande, ren och prydlig.

- Disciplin (”shitsuke”): Ledningen och medarbetarna verkar för att målsättningarna i de första fyra stegen kontinuerligt följs upp.

Studier visar att 5S modellen, givet att den anpassas till situationen på olika arbetsplatser, har potential att förbättra verksamheter. En fördel är att ett medvetet arbete med att hålla rent ofta kan införas till liten eller ingen kostnad. Genom att möjliggöra smidigare arbetsflöden kan den snabbt översättas till en direkt vinst.[16]

---

16 Se exempelvis Bayo-Moriones, Bello-Pintado och de Cerio (2010) samt Rojasra och Qureshi (2013).

Modellen har spridit sig från Toyota till företag runtom världen. Den tillämpas även i olika välfärdsverksamheter. En studie finner exempelvis att tillämpningen av 5S i den del av vården som verkar med blodtransfusioner förbättrade verksamhetens effektivitet och kvalitet samtidigt som det höjde medarbetarnas trivsel.[17]

Den popularitet som koncept som Lean och 5S har innebär inte att de automatiskt leder till förbättringar i verksamheten. Erfarenheten pekar snarare mot att koncepten måste implementeras korrekt, och anpassas till organisationsformer, för att fungera väl.[18] Tumregeln är att samma modeller inte fungerar för alla organisationer.

Ett undantag till regeln är rena och välskötta lokaler. Oavsett om sådana miljöer baseras på 5S, eller annat sätt att verka för att hålla rent och prydligt, visar erfarenheten att de leder till

17 Bertholey (2009).

18 Vilket bland annat berörs i Lixia och Bo (2008).

förbättring. Flera förklaringar kan lyftas fram till varför rena miljöer är en smart investering. Till och börja med så tenderar arbetsprocesser att flyta på sämre på arbetsplatser som är ostädade och oorganiserade. En anledning är att det helt enkelt är svårare att fysiskt utföra olika arbetsmoment i en oorganiserad miljö.[19] En annan anledning är, som nämnts tidigare, att bristande underhållning av lokaler kan påverka den fysiska hälsan.

När människor vistas i miljöer som präglas av smuts, dåligt fungerande värmesystem, bristande luftkvalitet, dålig belysning och buller kan resultatet förutom fysisk ohälsa också bli psykisk ohälsa. Resultatet av sämre fysisk och psykisk ohälsa kan bli att arbetsuppgifter inte utförs på bästa sätt och samarbetet mellan medarbetare försämras.[20]

Forskningen stödjer att rena fysiska miljöer är integral del av de faktorer som gör att arbetsplatser präglas av hög funktionalitet. Ostädade och dålig underhållna arbetsplatser kan resultera i att produktiviteten blir lägre, att medarbetarna får en negativ inställning, att frånvaro inklusive sjukfrånvaro ökar samt att de anställda söker sig till andra arbetsgivare.[21]

Som diskuteras i nästa avsnitt är frågan i synnerligen relevant för välfärdsverksamheter, eftersom de rör sig om centrala samhällstjänster där god hygien och trivsam miljö borde stå i centrum.

---

19 Se exempelvis Thomas, Riley och Messner (2005). Andersson m.fl. (1996) visar att i tunga verksamheter som exempelvis byggbranschen kan nedskräpade arbetsmiljöer utgöra den största risken för fysiska olyckor.

20 Rostron (2008).

21 Pinder m.fl. (2003).

Rena miljöer särskilt viktiga i välfärden

I diskussionen om smutsiga och dåligt underhållna miljöer i välfärden framhålls ofta att ingen ”vanlig” arbetsplats skulle kunna präglas av samma situation. I själva verket kan det finnas goda skäl att verka för särskilt rena arbetsmiljöer i skolor, sjukhus och liknande verksamheter i välfärden.

Skolan är på många sätt en unik institution i samhället. En anledning är att ett välfungerande skolsystem är nära kopplat till medborgarnas livschanser i en alltmer kunskapsbaserad ekonomi. Dessutom präglas Sverige av skolplikt. Ungefär 900 000 elever som läser på den obligatoriska grundskolan.[22]

Dessa ungdomar och deras familjer har förvisso ofta valet att välja mellan olika skolor. Däremot har de inte möjligheten att välja bort en skolundervisning. I sammanhanget är det ett rimligt krav att samtliga skolor ska vara rena och prydliga. Vi kan alltid välja bort smutsiga restauranger och caféer. Men det är svårare att välja bort smutsiga skollokaler, inte minst om rena alternativ inte finns i närheten.

Det finns dessutom stöd för att rena fysiska miljöer i skolan främjar såväl hälsa som arbetsro.[23] Skolverket instämmer i perspektivet och framför: ”Både den sociala och den fysiska miljön utgör viktiga förutsättningar för skolans verksamhet.”[24]

Givet att medvetenheten existerar om fördelarna med rena miljöer är det högst anmärkningsvärt att problemet med smutsiga skolor så länge kunnat pågå i Sverige. Som berördes tidigare kan elevernas hälsa påverkas av exempelvis smutsiga toaletter i skolan, bland annat genom att många håller sig under hela skoldagen för att undvika de osanitära toaletterna.

---

22 Skolverket (2013).

23 Dishop (2002).

24 Skolverket (2004).

Sjukvården är på samma sätt en central samhällsinstitution, som de allra flesta av oss har stort behov av i livets gång. På samma sätt som skolan existerar förvisso viss valfrihet inom sjukvården. Samtidigt är dock vården i Sverige i mycket stor omfattning skattefinansierad, och avståndet mellan sjukhus kan vara omfattande. Om det närmaste sjukhuset inte präglas av en fräsch miljö kan det vara svårt att välja ett annat alternativ för medborgarna. I sjukhus är dessutom, av förståeliga skäl, kopplingen till sanitära förhållanden ännu tydligare än i skolan.

En av grunderna till modern medicin är just insikten att rena miljöer kan bidra till att minimera risken för infektioner. Ännu idag kan dock problem med oren luftmiljö i sjukvården orsaka högre risk för infektioner.25 Vårdhandboken riktar fokus mot betydelsen av städning för både hälsan och välbefinnandet. Där står:

”Inom hälso- och sjukvården utgör städningen en viktig del för att skapa en god inomhusmiljö för patienter, vårdtagare, personal och besökare. Rena golv och dammfria ytor i sjukvårdens lokaler skapar trivsel, säkerhet och god hygien. Städningen bidrar också till att behålla lokalernas värde genom materialvård, främja produktionen och på det sättet minska underhållskostnaderna.”[26]

Även andra aspekter av hur lokaler underhålls, som till exempel temperaturkontroll och bullernivå, kan påverka patienterna. En omfattande forskningsgenomgång har funnit ”mer än 600 rigorösa studier som länkar olika aspekter av byggnadsmiljön av sjukhus till personalens stressnivå och effektivitet, patienternas säkerhet, patienterna och familjens stressnivå och läkande, samt förbättringar av sjukvårdens övergripande kvalitet och kostnad”.[27]

---

25 Bland annat McDonald m.fl. (1998) samt Lutz m.fl. (2003). Gershon m.fl. (2000) finner som exempel att risken att drabbas av blodburna sjukdomar minskar i rena och välordnade sjukhu smiljöer.

26 Vårdhandboken.

27 Zimring, Joseph och Choudhary (2004).

Rena sjukhusmiljöer är inte bara hygieniska. De medför också att vårdpersonalen får en bättre fungerande arbetsmiljö.

Ett medvetet arbete med att hålla rent kan löna sig i vården. Den tidigare nämnda 5S metoden har utnyttjats för att skapa renare och mer välorganiserade miljöer i sjukvården. En studie av en enhet för blodtransfusioner finner att resultatet var förbättringar av arbetsförhållanden från ett kvalitetsperspektiv, större effektivitet samt högre tillfredsställelse bland personalen.[28]

Dessa perspektiv är förstås viktiga också för andra välfärdsverksamheter. Ett exempel är äldreomsorgen där problem med ostädade miljöer kan medföra hälsorisk liksom påtagligt sämre livskvalitet i livets slutskede. I sammanhanget är det också viktigt att hålla i sinnet att välfärden trots allt handlar om service.

Inom det privata näringslivet finns en medvetenhet om att arbetsplatser som omfattar kundkontakt bör ha rena och attraktiva miljöer. Oavsett om kunder besöker restauranger, affärer eller tjänsteverksamheter tenderar de nämligen att värdesätta en ren miljö. Detta kan i sin tur påverka kundernas inställning till verksamheten gynnsamt.[29]

Till sist finns självklart en effektivitetsfördel med att vissa personer specialiserar sig på att städa lokaler. Alternativet är att lärare, läkare och sjuksköterskor måste skifta fokus från sina ansvarsområden för att städa. Detta är idag ett reellt problem inom vården. En utredning har granskat vad personalen vid Akademiska sjukhuset lägger sin tid på. Det visar sig att personalen i den genomsnittliga avdelningen spenderade sammanlagt 125 timmar per vecka, motsvarande tre heltidstjänster, på enkla sysslor. Hälften av denna tid gick åt ”patientnära städ”.[30]

Problemet är inte bara att vårdpersonalens tid tas upp av städtjänster. Utredningen förtydligar också att städning ”kräver viss utbildning som vårdpersonalen ofta inte besitter. Genom att ha personal med rätt utbildning kan man göra denna mer effektiv och med högre kvalité”.[31]

---

28 Bertholey m.fl. (2009).

29 Se exempelvis Ryu, Lee och Kim (2012).

30 Tillman (2013).

31 Ibid.

Att låta experter på städning städa är inte bara i teorin utan också i praktiken en smart lösning inom välfärden. Skåne universitetssjukhus rapporterade i början av 2013 att man nu kunde operera fyra bröstkirurgipatienter om dagen istället för tre som tidigare. Anledningen är att en arbetsgrupp tillsattes för att införa smartare arbetssätt. Ett centralt element i den nya arbetsmetoden var just att anställa två lokalvårdare, så att vårdpersonalen fick mer tid över för patienterna.[32]

Sammanfattningsvis kan dåligt underhållna och smutsiga lokaler i välfärdsverksamheter sägas leda till att arbetsprocesser fungerar sämre samt en hygienisk risk. Medborgarnas beroendeställning till offentliga tjänster som äldreomsorg, skola och vård gör dessutom att det finns särskilt goda skäl att verksamheterna är rena och trivsamma. Ett ytterligare skäl att hålla rent i välfärdsmiljöer är, som diskuteras i nästa avsnitt, att vårt beteende kan påverkas av omgivningen.

32 Skåne universitetssjukhus (2013).

Vårt beteende påverkas av miljön

Hur håller man rent i en miljö som utnyttjas av olika personer? Svaret på denna enkla fråga säger en del om mänsklig beteende. Att inte skräpa ned är en norm som vi kan följa eller välja att bortse ifrån.[33] Det tillhör en form av social beteende som är beroende av andra människors inställning i vår omgivning.[34]

Normen att själv hålla en miljö ren kan stärkas av att man ser någon annan plocka upp skräp, eller av att se en skylt som uppmanar en att hålla rent.[35] Vi påverkas också direkt av en omgivning. Benägenheten att verka för att hålla rent är som regel större ju ren miljön från början är. En miljö som signalerar att andra smutsar ned uppmuntrar individen att följa samma beteende, och vice versa.[36]

En omedelbar slutsats är att man skulle kunna utnyttja sociala signaler för att hålla en miljö ren. Om en skola regelbundet städas kan eleverna själva stimuleras till att skräpa ned mindre. Skolan kan på sikt präglas av tydligare normer kring att hålla rent, vilket skapar en trivsammare miljö för alla.[37] Hur rena eller smutsiga miljöer är kan dock påverka också annan form av socialt beteende.

För några år sedan genomförde forskare från Harvard University och Suffolk University ett experiment kring utvecklingen av brottsligheten i staden Lowell i den amerikanska delstaten Massachussets. Forskarna valde ut 34 marginaliserade stadsdelar. I hälften av områdena verkade myndigheterna för att plocka upp skräp från trottoarerna, laga trasiga gatuljus och agera mot dem som skräpade ned.[38]

---

33 Se Berkowitz (1972).

34 Reno, Cialdini och Kallgren (1993); Kallgren, Reno och Cialdini (2000).

35 Cialdini, och Goldstein (2004).

36 Cialdini, Reno och Kallgren (1990).

37 Ibid.

38 The Boston Globe (2009).

I den andra hälften av de brottsdrabbade stadsdelarna gjordes inga särskilda insatser, utan situationen fortsatte som tidigare. Forskarna fann att den enkla åtgärden att hålla rent ledde till stora förändringar. Antalet anmälda brott minskade nämligen med en femtedel i de stadsdelar som hölls rena.[39] Resultaten är i linje med teorin om det krossade fönstret.

Något förenklat bygger teorin på att vi kan tänka oss att någon krossar ett eller flera fönster i ett hus. Om fönstren inte lagas är det troligt att huset utsätts för mer vandalisering. Risken för inbrott kan också tänkas öka. Anledningen är att de förstörda fönstren signalerar att ordning och reda inte gäller. Kanske är fastigheten rentav övergiven? Om fönstren istället lagas signalerar det för vandalerna att någon ser efter fastigheten. Benägenheten att förstöra, eller försöka bryta sig in, minskar då.[40]

Teorin innebär att det inte bara är så att människor är mer benägna att smutsa ned en redan smutsig trottoar. Det kan också vara så att en renare miljö uppmuntrar oss till att följa andra sociala normer. Denna teori har noga testats i en uppmärksammad artikel i den ledande vetenskapliga tidskriften Science.

I ett första steg valde forskarna en gränd utanför ett köpcentrum där många parkerar sina cyklar. På cyklarna hängdes reklamblad från en påhittad sportaffär. Reklambladen hade placerats så att cyklisterna var tvungna att ta av dem för att kunna cykla vidare. Forskarna studerade hur cyklisterna, som inte visste att de observerades, valde att hantera flygbladen. Det visade sig att benägenheten att smutsa ned omgivningen med flygbladen fördubblades om väggen bakom cyklarna var täckt av graffitti (trots att en skylt informerade att graffitti var otillåtet).[41]

---

39 Ibid.

40 Wilson och Kelling (1982).

41 Keizer, Lindenberg och Steg (2008).

Forskarna utförde flera experiment som bekräftade att benägenheten att bryta mot sociala normer ökade om den fysiska miljön var nedsmutsad jämfört med om den var ren. I ett experiment lades ett kuvert, som förbigående kunde se innehöll pengar, halvt nedtryckt i en brevlåda. Forskarna mätte sedan hur många av de förbipasserande som helt enkelt gick förbi, som var hjälpsamma nog att trycka in kuvertet hela vägen i brevlådan, eller som valde att stjäla kuvertet.[42]

I ett av experimenten var brevlådan ren. I det andra fallet var brevlådan nedkladdad med graffiti. I ett tredje fall var själva brevlådan ren, men dess omgivning var nedsmutsad. I den rena omgivningen stal 13 procent av de förbigående personerna brevet. Andelen ökade till 27 respektive 25 procent i fall två och tre, då brevlådan på olika sätt var nedsmutsad. Liksom i fallet med cyklarna fördubblades andelen personer som bröt mot sociala normer när miljön var nedsmutsad.[43]

---

42 Ibid.

43 Ibid.

Noga utförda experiment visar alltså att rena miljöer ökar vår benägenhet att följa samhällsnormer medan smutsiga miljöer uppmuntrar motsatt beteende. Effekten är dessutom högst påtaglig. Denna kunskap visar på att det kan finnas viktiga sociala skäl att hålla offentliga miljöer rena.

En enkel vardagsobservation är att offentliga områden, exempelvis torg, som präglas av hög otrygghet ofta är nedskräpade och dåligt underhållna. Sambandet kan förstås ha många olika förklaringar, som att mindre resurser på städning spenderas på socialt utsatta områden. Som diskuterats i denna rapport är en av förklaringarna att bristen på städning i sig kan leda till att benägenheten att bryta mot sociala normer ökar.

I skolans värld kan vi på samma sätt observera att skolor som präglas av mobbning, bråk och dåliga studieresultat ofta också är stökiga och smutsiga.[44] Faktum med att dessa skolor ofta beskrivs som just ”stökiga” i vardagligt tal. Återigen kan sambandet ha flera förklaringar, men en av dem är att miljön i sig påverkar det sociala beteendet.

44 En studie från Svenska Kommunförbundet av lokaler i skolan når mycket riktigt slutsatsen att den fysiska miljön sammanhör med skolornas resultat. Källa: Svenska Kommunförbundet (2003).

Diskussion

Som diskuterats i denna rapport så är det ingen slump att framgångsrika verksamheter i regel präglas av rena och prydliga arbetsmiljöer. Anledningen är att en arbetsplats fysiska miljö påverkar hur väl den fungerar. Rena och välorganiserade arbetsmiljöer möjliggör smidigt arbetsflöde, minskad stress och bättre samverkan.

En central del av Lean, den strategi för verksamhetsutveckling som spridit sig från Toyota till stora delar av näringslivet samt även offentlig sektor, fokuserar just på att ständigt verka för att hålla arbetsplatser så rena och prydliga som möjligt.

I sammanhanget är det högst problematiskt att vissa skolor, sjukhus, äldreboenden och andra offentliga miljöer präglas av oordning och smuts. Under längre tid har olika granskningar bland annat pekat på att toaletter i vissa skolor är så smutsiga att många av eleverna drar sig från att gå på dem hela skoldagen. Smutsiga toaletter är en ren sanitär fråga. Elevernas hälsa påverkas också negativt av beteendet att undvika att gå på toa hela dagen. I sjukvården och äldreomsorgen kan en ännu tydligare koppling finnas mellan smutsiga miljöer och hälsan.

En vanlig observation är att de smutsiga miljöer som ibland finns i skolor och andra offentliga platser långtifrån skulle accepteras på en vanlig arbetsplats. Anledningen är att konkurrensutsatta företag lärt sig att investeringen i att rengöra och underhålla arbetsmiljön lönar sig. Förutom att möjliggöra bättre arbetsprocesser skapar det en högre trivsel för medarbetarna och kunderna. Dessutom kan det leda till stora besparingar på sikt genom att minska slitage i lokaler.

Den enkla slutsatsen är att välfärdsmiljöer bör ta efter näringslivets lärdom att hålla rent. I själva verket kan det finnas särskilt goda skäl att hålla verksamheter som skola, vård och omsorg rena. En anledning är att sanitära förhållanden är särskilt viktiga i skolor, äldreboenden och sjukhus.

Dessutom rör de sig om central samhällsservice som medborgarna har stor beroende utav. Grundskolan är dessutom obligatorisk. Det är i regel lättare att välja bort ett par restauranger eller affärer som inte har fräscha miljöer. Men hur ska man förhålla sig om sjukhusen, skolorna eller äldreboendena som man är beroende av är smutsiga eller rentav osanitära?

Till sist visar aktuell forskning att sociala normer påverkas av huruvida den omkringliggande miljön är ren eller inte. Rena miljöer uppmuntrar oss inte bara till att själva hålla rent, utan också att i mindre utsträckning bryta mot sociala normer. Att städa och verka för underhåll av miljöer som skolor eller för den delen offentliga torg kan därmed bidra till ett socialt lyft.

Givet alla argument för att hålla rent kan det vara värt att fråga sig varför vissa välfärdsmiljöer präglas av omfattande slitage och smuts. En central förklaring är att offentliga upphandlingar fokuserar ensidigt på att pressa ned priserna än att erhålla hög kvalitet inom städtjänster.[45]

En tidigare granskning av Almega Serviceentreprenörernas medlemsföretag visar att 19 av 20 ser det som problematiskt att offentliga upphandlingar har ”för mycket fokus på lägsta pris”.[46] Organisationen har också genomfört en granskning av drygt 1 200 offentliga upphandlingar av städtjänster. Granskningen finner att uppdragen i hela 96 procent av fallen har gått till lägsta pris.[47]

Självklart finns goda skäl att vara sparsam med skattebetalarnas pengar. Kommuner och andra offentliga aktörer gör klokt i att utnyttja konkurrensen för att finna bästa pris. Hur bra ett pris är relaterar dock inte bara till hur låg den är, utan också kvaliteten på service som den är kopplad till.

---

45 Se till exempel Dagens Nyheter (2012).

46 Almega Serviceentreprenörerna (2013).

47 Upphandling 24 (2013).

I regel lönar det sig att betala tillräckligt för att faktiskt få rena lokaler. Det är något som privata arbetsgivare länge har insett, men som delar av den offentliga sektorn tyvärr ännu inte tagit till sig. Den omedelbara besparingen av något billigare städtjänster fortsätter därför att medföra en omfattande förlust i form av smutsiga och dåligt underhållna skolor, sjukhus och andra offentliga lokaler.

Referenser

Almega Serviceentreprenörerna (2013). ”Branschrapport 2013 – Fakta och utveckling för städ- och serviceentreprenadbranschen”.

Arbetsmiljöverket (2002). ”Skolans arbetsmiljö - resultat av en enkätundersökning”.

Andersson, C.-A., D. Miles, R. Neale och J. Ward (1996). “Improve Your Construction Business - Site Management IYCB 2 Workbook”, International Labour Organization.

Barnombudsmannen (2006). “Vill man gå på toa ligger man illa till”.

Bayo-Moriones, A., A., Bello-Pintado och JMD de Cerio (2010). “5S use in manufacturing plants: contextual factors and impact on operating performance”, International Journal of Quality & Reliability Management, 27;2:217-230.

Bertholey, F., P., Bourniquel, E., Rivery, N., Coudurier och G. Follea (2009). “Work organisation improvement methods applied to activities of Blood Transfusion Establishments (BTE): Lean Manufacturing, VSM, 5S”. Transfusion clinique et biologique: journal de la Société française de transfusion sanguine, 16;2:93-100.

Berkowitz, L. (1972). “Social norms, feelings, and other factors affecting helping and altruism”, Advances in experimental social psychology, 6:63-108.

Bohusläningen (2011). ”Smutsiga skolor i Sotenäs”, 2011-05-03.

Cialdini, R.B., R.R. Reno och C.A. Kallgren (1990). ”A focus theory of normative conduct: Recycling the concept of norms to reduce littering in public places”, Journal of personality and social psychology, 58;6:1015-1026

Cialdini, R.B. och N.J. Goldstein (2004). ”Social influence: Compliance and conformity”, Annual Reviews of Psychology, 55:591-621.

Dagens Nyheter (2012). ”Var femte patient klagar på snusket”, 2012-12-11.

Dishop, M.L. (2002). “Maintaining environmental cleanliness in school”, The Journal of School Nursing, 18;4:23-26.

Gershon, R.R.M., C.D. Karkashian, J.W. Grosch, L.R. Murphy, A. Escamilla-Cejudo, P.A. Flanagan, E. Bernacki, C. Kasting och L. Martin (2000). ”Hospital safety climate and its relationship with safe work practices and workplace exposure incidents“, American Journal of Infection Control, 28;3:211–221.

Holmberg, L. och E. Lindell (1993). ”Vägar till den goda skolan”, Rapport D, 1993:3. Lärarhögskolan, Högskolan i Kalmar.

Kallgren, C.A., R.R. Reno och R.B. Cialdini (2000). ”A focus theory of normative conduct: When norms do and do not affect behavior”, Personality and social psychology bulletin, 26;8:1002-1012.

Keizer, K., S. Lindenberg och L. Steg (2008). ”The Spreading of Disorder”, Science, 322;5908:1681-1685.

Lixia, C. och M. Bo (2008). ”How to make 5S as a culture in Chinese enterprises”, presenterad vid International Conference on Information Management, Innovation Management and Industrial Engineering, 19-21 December 2008.

Lundblad, B. och A.-L. Hellström (2005). ”Perceptions of School Toilets as a Cause for Irregular Toilet Habits Among Schoolchildren Aged 6 to 16 Years”, Journal of School Health, 75;4:125-128.

Lutz, B.D.J., R. Jiankang, G.W., Michael, L.H. Brian och M. Mark (2003). ”Outbreak of invasive Aspergillus infection in surgical patients, associated with a contaminated air-handling system”, Clinical Infectious Diseases, 37;6:786-793.

McDonald, L.C., M. Walker, L. Carson, M. Arduino, S.M. Aguero, P. Gomez, P. McNeil och W.R. Jarvis (1998). “Outbreak of Acinetobacter spp. bloodstream infections in a nursery associated with contaminated aerosols and air conditioners”, The Pediatric Infectious Disease Journal, 17;8:716-722.

Pinder, J., I. Price, S.J. Wilkinson och S. Demack (2003). “A method for evaluating workplace utility”. Property management, 21;4:218-229.

Reno, R.R., R.B. Cialdini och C.A. Kallgren (1993). ”The transsituational influence of social norms”, Journal of personality and social psychology, 64;1:104-112.

Rojasra, P.M. och M.N. Qureshi (2013). “Performance Improvement through 5S in Small Scale Industry: A case study”, International

Journal of Modern Engineering Research, 3;3:1654-1660.

Rostron, J. (2008). “Sick building syndrome: A review of causes, consequences and remedies”, Journal of Retail and Leisure Property, 7:291–303.

Ryu, K., H.R. Lee och W.G. Kim (2012). ”The influence of the quality of the physical environment, food, and service on restaurant image, customer perceived value, customer satisfaction, and behavioral intentions”, International Journal of Contemporary Hospitality Management, 24;2:200-223.

Skolverket (2004). ”Attityder till skolan 2003 - Elevernas, lärarnas, skolbarnsföräldrarnas och allmänhetens attityder till skolan under ett decennium”, Skolverket, Rapport 243.

Skolverket (2013). ”Skolor och elever i grundskolan läsår 2012/13”. Hämtad 2014-02-05 från: http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/statistik/grundskola/skolor-och-elever

Sundsvalls Tidning (2014). ”Miljökontoret kräver åtgärder mot snuskiga avdelningskök på äldreboenden”, 2014-01-11.

Sveriges Radio P4 Jönköping (2011). ”Skolor smutsiga efter städslarv”, artikel 2011-02-03. Hämtad 2014-02-01 från: http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=91&artikel=4329467

Sveriges Radio P4 Skaraborg (2011). ”Smutsiga kök på äldreboenden”, artikel 2011-04-11.

Hämtad 2014-02-01 från:
http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=97&artikel=4448518

Sala Allehanda (2011). ”Smutsiga skolor oroar rektorer”, 2011-09-11.

Skåne universitetssjukhus (2013). ”Slutade städa själva – kan operera fler”, ur Nyhetsbrev 1, 2013-02-18.

Svenska Kommunförbundet (2003). ”Lokalernas betydelse för skolan”.

SVT Nyheter Regionalt (2010). ”Smutsiga och farliga skolor”, artikel 2010-08-31. Hämtad 2014-02-01 från:
http://www.svt.se/nyheter/regionalt/mittnytt/smutsiga-och-farli-

ga-skolor

The Boston Globe (2009). “Breakthrough on ‘broken windows’ – In Lowell experiment, crime linked to condition”, 2009-02-08.

Thomas, H.R., D.R. Riley och J.I. Messner (2005). ”Fundamental principles of site material management”, Journal of Construction Engineering and Management, 131;7:808-815.

Tillman, J. (2013). ”Utredning inför införandet av ett Facility Management-koncept”, Landstinget i Uppsala län (2013).

TV4 Kalla Fakta (2013). “Kalla Fakta Special om #skolsnusk, direkt från Norrköping”, artikel 2013-12-02. Hämtad 2014-02-01 från: http://www.tv4.se/skolsnusk/artiklar/kalla-fakta-special-om-skolsnusk-direkt-fr%C3%A5n-norrk%C3%B6ping-529c547e-c45948ed1c000015

Upphandling 24 (2013). ”Städupphandlingar – 96 procent går på lägsta pris”, 2013-10-11.

Vestmanlands Läns Tidning (2012). ” Smutsigt på flera skolor”, 2012-09-26.

Vårdhandboken. Hämtad 2014-02-02 från: http://www.vardhandboken.se/texter/stadning/oversikt/

Wilson, J.Q. och G.L. Kelling (1982). “Broken Windows: The Police and Neighborhood Safety”, Atlantic Monthly, 127:29-38.

Womack, J.P., Jones, D.T. & Roos, D. (1990), The machine that changed the world : the story of lean production. New York : Rawson Associates.

Zimring, C., A. Joseph och R. Choudhary (2004). “The Role of the Physical Environment in the Hospital of the 21st Century: a Once-in-a-lifetime Opportunity”, The Center for Health Design.

Serviceentreprenörerna
almega

Box 55545 102 04 Stockholm www.serviceentreprenorerna.se